

Бахов Іван Степанович,
кандидат педагогічних наук,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
м. Київ

Чернуха Надія Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
м. Київ

УДК 378.091:81'255.4

Методологічні основи сучасної полікультурної освіти

В Україні і країнах колишнього СРСР проблема полікультурної освіти набула особливої актуальності й складності у 90-их роках минулого століття, коли в умовах соціально-економічних і політичних реформ склалася нова освітня ситуація, для якої характерні посилення етнізації змісту освіти, зростання ролі рідної мови навчання, зростання впливу релігії на формування самосвідомості особистості. У цих умовах полікультурна освіта, з одного боку, сприяє етнічній ідентифікації та формуванню культурної самосвідомості студентів, а з іншого – перешкоджає етнокультурній ізоляції від інших країн і народів.

Важливою соціально-політичною детермінантою розвитку полікультурної освіти є інтенсивний розвиток інтеграційних процесів як важливої складової розвитку сучасного світу, а також прагнення України та інших країн інтегруватися у світовий та європейський соціально-культурний та освітній простір, зберігаючи при цьому національну своєрідність. Інтеграційні процеси сприяють перетворенню Європи на багатомовне середовище, в якому національні мови мають рівні права.

Розвиток полікультурної освіти зумовлений не тільки сучасними історичними та соціокультурними передумовами, але й спирається на традиції вітчизняної і зарубіжної філософії, педагогіки та психології.

Важливі висновки для обґрунтування полікультурної освіти витікають з культурно-історичної теорії розвитку поведінки і психіки Л.С. Виготського, відповідно до якої джерела і детермінанти психічного розвитку лежать у культурі, що історично розвивається. Розглядаючи розвиток психіки як опосередкований процес, вчений вважав, що опосередкованість полягає у присвоєн-

ні (освоєнні) культурно-історичного досвіду і що будь-яка функція в культурному розвитку індивіда виходить у двох планах: спочатку – соціальному, потім – психологічному. Тобто, спочатку між людьми – як категорія інтерпсихічна, потім всередині індивіда – як категорія інтрапсихічна. Перехід ззовні усередину трансформує сам процес, змінює його структуру й функції. За всіма вищими функціями, їхніми відносинами генетично стоять соціальні відносини, реальні стосунки. Істотний вплив на розвиток полікультурної освіти у різних країнах світу надають процеси, що відбуваються сьогодні безпосередньо у самій системі освіти й пов'язані з активним включенням в освітній процес таких альтернативних ідей, як ідея відкритості, партисипативності й багато-перспективного планування.

Дослідження усього комплексу історичних і соціально-культурних чинників, а також філософсько-педагогічних і психологічних детермінант дозволяє нам виділити найбільш поширені підходи до розуміння сутності полікультурної освіти.

Відзначимо перший з них як *акультураційний*.

З цим підходом пов'язана й поява самого терміна «полікультурна освіта». У рамках акультураційного підходу значна частина зарубіжних досліджень дотримується думки про те, що полікультурна освіта має орієнтуватися на культуру переселенців. Зокрема, Урсула Бос-Нюнінг вказує на те, що теоретичне тлумачення поняття «культура мігрантів» є на сьогодні центральним, але поки невирішеним завданням дослідників процесів міграції. Полікультурна освіта має включати в себе вивчення традицій рідної культури, процесу переробки цих традицій у рамках нової культури, оскі-

льки конфронтація зі зміненими умовами життя викликає необхідність у виробленні нових культурних орієнтирів [2]. Таке формулювання завдань полікультурної освіти припускає необхідність серйозного вивчення культури мігрантів, але уникає таких педагогічних норм, як «взаємне культурне збагачення».

У рамках акультураційного підходу центральне місце займає питання про культурну ідентичність (набір культурних форм, рис, характеристик) людини. При його розгляді полікультурна освіта базується, насамперед, на екзистенціалістських ідеях вільного вибору і трансцендентальності сприйняття людиною.

У цілому у вітчизняних дослідженнях акультураційний підхід не отримав значного поширення, бо для України більш актуальним є збереження й збагачення як української культури, яка виступає в нашій країні в якості домінуючої культури, так і національно-культурної своєрідності інших народів, що населяють Україну.

У зв'язку з цим великого значення набуває діалоговий підхід, заснований на ідеях відкритості, діалогу культур, культурного плюралізму. З позицій цього підходу, полікультурна освіта розглядається як спосіб залучення студентів до різних культур з метою формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів та інтегруватися у світовий та загальноєвропейський культурно-освітній простір.

Філософсько-методологічною основою даного підходу є таке розуміння діалогу, коли всі філософські системи не відкидаються, а співіснують і взаємодіють (В.С. Біблер). Гуманізм такої взаємодії полягає в тому, що кожен суб'єкт культури має пережити неповноту буття перед нескінченною різноманітністю всієї світової культури. За таких умов єдиним розумним і одночасно моральним шляхом для об'єднання різних культур може бути визнаний тільки діалог між ними.

Таким чином, діалогічність – це особлива якість культури, що прагне до цілісності та інтеграційності. Ця якість забезпечує механізм самозбереження й саморозвитку культури, допомагає уникнути її стагнації, скам'яніння і ритуалізації. Діалогічність дозволяє прийняти чужі аргументи, чужий досвід, водночас завжди шукає балансу, компромісу.

У процесі полікультурної освіти цей зв'язок забезпечується підготовкою студентів до розуміння іншої культури, до визнання навколишньої різноманітності.

Важливою філософсько-культурологічною підставою полікультурної освіти є теза про культурний плюралізм, який покликаний відобразити в специфічно переломленому (акльтурованому) вигляді багатоплановість і суперечливість соціальної дійсності. Ми повинні визнати, що світ – це відмінність, а тому необхідне

єднання культурного різноманіття. Діалог, який усвідомлюється як фундаментальний принцип життєдіяльності культур, вказує на істотну потребу однієї культури в іншій.

У процесі полікультурної освіти ми стикаємося з диференційованими єдностями культури минулого, теперішнього й майбутнього, що можуть бути осмислені лише в історичній наступності та взаємозв'язку. Кожна з цих єдностей «тришарова», у кожній є свій «зафіксований», актуальний і потенційний зміст (сенса, значення). Потенційний сенс минулого й «зафіксоване» передбачення майбутнього зустрічаються в актуальному змісті сьогодення. «Зафіксований» зміст цього багато в чому пізнається в актуальному минулого, а потенційний сенс теперішнього відгукується так чи інакше в актуальному змісті майбутнього, наступного за нинішнім. Так, уявлення про культуру як про відкрити диференційовану єдність дозволяє осмислити низку типологічно різних й історично віддалених один від одного культур як цілісно-смыслову єдність, що триває в часі, як деякий безперервний історично-мінливий, суперечливий, але внутрішньо цілісний континуум загальнолюдської культури.

У рамках діалогового підходу вчені розглядають полікультурну освіту як «сучасну тенденцію світового процесу, яка стверджує ідею про те, що в основі світової цивілізації лежить безліч незалежних самостійних сутностей» [6]. Розкриваючи сутність полікультурної освіти, дослідники підкреслюють, що вона спрямована на збереження й розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, існуючих у даному суспільстві, і базується на принципах діалогу та взаємодії різних культур. Вона розглядає полікультурну освіту в міжнародному та міжнаціональному контексті як взаємозв'язок різних культурних середовищ у сферах освіти.

Схожу позицію займає інша група вчених, відзначаючи, що полікультурна освіта не тільки означає різне для різних людей в суспільстві, а й взагалі на глибинному рівні обумовлена економічними реаліями та ідеологією різних соціумів [5].

Критикуючи акультураційний підхід до полікультурної освіти, Г. Дмитрієв зауважує, що багато дослідників називають мультикультурною або полікультурною освітою те, що, по суті, є поліетнічною освітою, тобто відображає питання, пов'язані з нормалізацією відносин між етнічно різними групами і індивідами. У полікультурній освіті він бачить не тільки «спосіб протистояти расизму, упередженням, упередженості, етноцентризму, ненависті, заснованої на культурних відмінностях», а й «педагогічну спробу допомогти зрозуміти свою культуру, роль узагальнень та стереотипів у комунікації між різними культурами, усвідомити своє «Я» [3].

Існує ще одне визначення полікультурної освіти як педагогічної відповіді на реальність му-

льтикультурного суспільства, як відкритої діяльно-орієнтованої концепції, що сприймає всі суспільні зміни та ініціює інноваційні процеси. Полікультурна освіта розглядається як внесок у виховання шляхом мирного вирішення міжкультурних конфліктів. Автор даної концепції (Г. Померін) виходить з ідеї визнання індивідуальних відмінностей кожної особистості й вважає полікультурну освіту діяльно-орієнтованою й відкритою для нових знань і нового досвіду.

Цінним, на наш погляд, є визначення полікультурної освіти американського дослідника Томаса (Thomas A.): «Полікультурна освіта має місце, коли певна особа прагне в спілкуванні з людьми іншої культури зрозуміти їх специфічну систему сприйняття, пізнання, мислення, їх систему цінностей і вчинків, інтегрувати новий досвід у власну культурну систему і змінити відповідно до чужі культури. Полікультурна освіта спонукає разом з пізнанням чужої культури і до аналізу системи власної культури» [8]. Таке розуміння дозволяє виділити різні рівні полікультурної освіти або ступені прилучення до чужої культури: від розуміння до запозичення деяких зразків діяльності та їх селективного застосування. Зазначені рівні можуть відповідати окремим етапам у процесі полікультурної освіти або бути її остаточним результатом.

На сьогодні під час психолого-педагогічних дискусій з проблем полікультурної освіти з'являються концепції та окремі теоретичні положення, які умовно можна об'єднати в змістових межах соціально-психологічного підходу, ще не повною мірою сформованого у науці. Одночасно можна виділити й деякі відмінні ознаки, найбільш важливою з яких є розгляд полікультурної освіти як особливого способу формування певних соціально-настановних та ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатійних умінь, що дозволяють випускникові середньої та вищої школи здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію та проявляти розуміння інших культур, а також толерантність по відношенню до їх носіїв.

У традиціях соціально-психологічного підходу витримано концепцію так званих «культурних відмінностей». Її прихильники формулюють наступні *цілі полікультурної освіти*:

- розвиток терпимості по відношенню до чужого способу життя та стилю поведінки, що заснована на розумінні відмінностей в культурній зовнішності людини, які можуть призвести до конфліктів між представниками різних соціальних верств;
- усвідомлення того, що культурні відмінності та чужі культури у цілому впливають на емоційну сферу людини, стаючи джерелом її переживань і потрібнісних станів;
- розвиток здатності диференціації всередині чужої культури, вміння оцінювати системи цін-

ностей і норм за ступенем їх історично-конкретної важливості для певних видів діяльності;

- формування здатності інтегрувати елементи інших культур у власну систему мислення і цінностей.

Таким чином, вирішення завдань полікультурної освіти школярів і студентів вимагає посилення полікультурної складової у підготовці майбутнього фахівця. У зв'язку з цим певного значення набуває висунуте Г.Д. Дмитрієвим теоретичне положення про багатокультурність як важливу складову професіоналізму. Виходячи з цього положення, студенти різних спеціальностей, майбутні фахівці «повинні вміти працювати з різними у культурному відношенні людьми, правильно розуміти людську відмінність, бути толерантними до них, вміти установлювати своїми особистими діями і словами культурний плюралізм у суспільстві».

Проведений аналіз основних підходів та провідних концептуальних ідей полікультурної освіти свідчить, що всі ці підходи змістовно доповнюють один одного, а цілі, що сформульовано у рамках окремих концепцій, можуть розглядатися як напрям діяльності школи на різних етапах реалізації полікультурної освіти учнів та студентів.

На основі наведеного вище аналізу сформувалося наше власне бачення сутності полікультурної освіти учнів та студентів. Ми розглядаємо її як вид цілеспрямованої соціалізації студентів, що забезпечує:

на когнітивному рівні – освоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів;

на ціннісно-мотиваційному рівні – формування соціально-настановних і ціннісно-орієнтаційних схильностей учнів до міжкультурної комунікації і обміну, а також розвитку толерантності по відношенню до інших країн, народів, культур і соціальних груп;

на діяльно-поведінковому рівні – активна соціальна взаємодія з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Ахвердова О.А. Личностная и поведенческая изменчивость подростков в полиэтническом образовательном континууме: монография / О.А. Ахвердова, О.В. Погожева. – М.: Илекса, 2008.
2. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М.: Народное образование, 1999.
3. Лоценкова І.Ф. Полікультурне виховання майбутніх учителів у процесі вивчення іноземних мов. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / І.Ф. Лоценкова. – Київ, 2004. –

22 с.

4. Менская Т.Б. Поликультурное образование: Программы и методы. Общество и образование в современном мире: сборник материалов из зарубежного опыта. – М., 1993. – Вып. 2.

5. Мілютіна О.К. Полікультурна освіта молоді в Україні: державна політика і педагогічна стратегія / О.К. Мілютіна // Рідна школа. – 2007. – № 7 – 8. – С. 8 – 12.

6. Солодка А.К. Полікультурне виховання старшокласників в процесі вивчення гуманітарних предметів: Методичний посібник. – К: Вид-во «Науковий світ», 2005. – 240 с.

7. Шафрікова А.В. Мультикультурный подход в обучении и воспитании школьников: автореф. дис. канд. пед. наук / А.В. Шафрікова. – Казань, 1998.

8. Boos-Nünning, Ursula;
Hans H. Reich u. a. Aufnahmeunterricht. Muttersprachlicher Unterricht, Interkultureller Unterricht. Ergebnisse einer vergleichenden Untersuchung zum Unterricht für ausländische Kinder in Belgien, England, Frankreich und den Niederlanden. – München, R. Oldenbourg, 1983.

9. Thomas A. Temperament and Development. / A. Thomas, S. Chess. – N.Y., 1977.

Бахов І.С., Чернуха Н.М. Методологічні основи сучасної полікультурної освіти

Стаття присвячена основним проблемам і напрямкам розвитку полікультурної освіти на початку XXI століття. Аналізується взаємозв'язок культури і освіти в контексті міжкультурної комунікації, що покликана сприяти формуванню сучасної культурно інтегрованої особистості; досліджуються інтеграційні та дисінтеграційні тенденції у полікультурній освіті.

Ключові слова: освіта, процес, простір, полікультурна освіта.

Бахов И.С., Чернуха Н.Н. Методологические основы современного поликультурного образования

Статья посвящена основным проблемам и направлениям развития поликультурного образования в начале XX века. Анализируется взаимосвязь культуры и образования в контексте межкультурной коммуникации, призванной способствовать формированию современной интеграционной личности; исследуются интеграционные и дисинтеграционные тенденции современного поликультурного образования.

Ключевые слова: образование, процесс, пространство, поликультурное образование.

Bakhov I.S., Chernukha N.M. methodological foundations of contemporary polycultural education

The article is dedicated to the main issues of developing polycultural education at the beginning of the XXI century. The author analyzes interconnection of culture and education in the context of intercultural communication, called upon to shape contemporary integrated personality; integration and disintegration processes in contemporary polycultural education are studied.

Keywords: education, process, space, polycultural education.